

УДК 930.2(447)"1941-1945"

МЕМУАРНА ТА ВІЙСЬКОВО-ТЕОРЕТИЧНА ЛІТЕРАТУРА ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ РАДЯНСЬКОЇ ПАРТИЗАНЩИНИ

Л. А. Ковальська

Реферат. Мемуари як джерела особового походження становлять окрему групу писемних історичних джерел. Інформативність мемуарної літератури як особового історичного джерела в межах дослідження джерелознавчого аспекту радянського партизансько-підпільного руху в роки війни представляє крім фактів та подій суб'єктивні оцінки та емоційні характеристики. Таке історичне джерело виступає специфічним документальним свідченням за умови реалізації визначених для такого виду письмового історичного джерела прийомів критичного аналізу. Джерелознавчій експертизі піддається з'ясування справжності мемуарного пам'ятника, його приналежність автору, якому він приписується, його достовірність.

Ключові слова: мемуари, спогади, військово-теоретичні праці, історичне джерело, партизансько-підпільний рух.

В окремий напрям історії Великої Вітчизняної війни виділяється радянська партизансько-підпільна боротьба в тилу німецьких військ, свідчення якої зберігають та відображають властиві їй різноманітні історичні джерела. Серед писемних історичних джерел окрему групу становлять джерела особового походження. За специфікою генези, інформативністю, аналітичністю й прогностичністю до цієї групи належать мемуарна та теоретична література військового характеру з питань організації партизанського спротиву, з'ясування особливостей їх військової діяльності, завчасного забезпечення бойової практики в тилу ворога та багатьох інших аспектів підпільно-партизанської діяльності. Такі мемуарні праці військових учасників мають не лише теоретичну основу, а й приклади власної участі в діяльності підпілля в тилу ворога. Інформативність мемуарного джерела дає можливість джерелознавцю прослідкувати процеси формування й відображення діяльності партизанських та підпільних рухів з погляду очевидця та безпосереднього учасника з властивими суб'єктивними оцінками та емоційними характеристиками. Радянський Рух Опору в роки Великої Вітчизняної війни був заснований на практичних прикладах висвітлених в теоретичних розробках радянських військових в міжвоєнний період.

Проблеми джерелознавчого дослідження історичного документального мемуарного масиву ставали предметом вивчення у загальних працях з джерелознавства І. Данилевського, В. Кабанова, О. Медушевської, В. Довгопола, М. Литвиненка [1-2]. Мемуарні джерела з історії формування партизансько-підпільного руху в роки війни не були окремим предметом вивчення в історичній науці України. Мета статті полягає у систематизації та висвітленні інформативності мемуарної та військово-теоретичної літератури як особового історичного джерела в межах дослідження джерелознавчого аспекту радянського партизансько-підпільного руху в роки війни.

Мемуарна та військово-теоретична література являє собою специфічне історичне джерело, що містить інформацію про конкретні історичні події, сучасником яких був автор, і відображає напрями громадської думки описуваної епохи. Разом з тим мемуарна література несе суб'єктивний характер, основним джерелом викладу подій якої є пам'ять автора. Літературна мемуарна спадщина радянських військових і державних діячів відмінна від мемуарів представників громадської думки. У мемуарах є виклад фактичної інформації, а також відомості про особисте сприйняття автора історичних процесів, сучасником яких він був. Офіційні документи, на відміну від мемуарів теоретиків та учасників партизанського руху, позбавлені такого емоційного забарвлення.

Теоретична основа необхідності організації та особливостей функціонування радянського партизанського та підпільного рухів в роки Великої Вітчизняної війни на окупованій території опрацьована за багато років до її реалізації. Таке історичне джерело як мемуари з військово-теоретичних питань партизанства має високий рівень інформативності та прогностичності в реконструюванні подій партизанського та підпільного рухів в умовах війни. Джерелознавча методика аналізу цього виду джерела не відрізняється від методик аналізу спогадів та мемуарів очевидців та учасників подій. Не дивлячись на критичний підхід в аналізі інформативності й фактичної неучасті їх авторів в силу хронологічних особливостей написання, ці джерела були покладені в основу вироблення моделі партизансько-підпільного рухів в роки Великої Вітчизняної війни та стали рамочними теоріями для застосування їх в середині ХХ ст. Військове керівництво СРСР, не зважаючи на появу нових тактичних та стратегічних форм ведення війни, у формуванні партизанського та підпільного рухів дотримувалося старих військових традицій, що були випробувані з періоду Вітчизняної війни початку ХІХ ст. та ґрунтовно вдосконалені й застосовані в процесі становлення радянської держави та військових подій інших країн початку ХХ ст.

Мемуарна спадщина та спогади очевидців подій війни, яка отримала статус теоретичної бази для розгортання партизанських загонів, виникла за десятки років до цих подій і стала матрицею у роки війни. Спочатку теорія партизанської війни, «мала війна», була прийнята в Новий час в німецькомовних країнах і звідти запозичена у вітчизняній літературі ХVІІІ – ХІХ ст. для позначення особливої форми ведення бойових дій, при якій малі, але рухливі летючі загони нападають на комунікації, магазини, невеликі укріплені пункти, транспортні колони противника, уникаючи зіткнення з великими військовими частинами. У спогадах генерал-фельдмаршала князя О. Прозоровського читаємо «... що залишилися легкі війська, з гусар, донських і чугуївських козаків складаються, хоча не мали розуміння про малу війну, що характерно роду їх служби, але кращим способом на відміну від колишнього, роблять успішні роз'їзди та застосовують дії проти ворожих постів...» [3].

Класичним у військовій теорії вважається дефініція поняття «партизанська війна», яку ще на початку ХІХ ст. запропонував російський учасник партизанського руху років Вітчизняної війни 1812 р. і поет Д. Давидов у своїй книзі «Опыт теорії партизанських дій»: «Партизанська війна складається не з незначних, не з першорядних завдань, не лише зі знищення декількох баз, пікетів чи нанесення прямих ударів ворогу. Вона поєднує та перехрещує усю кількість шляхів від тилу ворожої армії до всієї території, що відведена для забезпечення її військами, провіантом та набоями, через що стримувався рух джерела її сил та існування. Вона завдає їй удари безсилістю, голодом, роззброєнням та лишає її рятівних зв'язків. Це і є партизанська війна в повному розумінні цього слова» [4]. Це визначення залишається актуальним й відносно партизансько-підпільного рухів в період окупації й стратегічно знаходить широке застосування проти агресора, який не використовує засобів масового ураження.

На початку ХІХ ст. поняття «мала війна», з мемуарних джерел, застосовується і в своєму традиційному значенні для позначення операцій регулярної армії, іноді як синонім «партизанської війни», і як позначення партизанської тактики: «партизани дією малої війни запалять мужністю корінних жителів, цих виснажених невільників військовим деспотизмом Оттоманської ... якщо це справедливо, то причиною цьому може служити недостатня увага до місцевих жителів-християн, яких захищаючи, належить їх самих озброїти і налаштувати на народну війну» пишуть автори журналу «Сын Отечества» в 1826 р. У ХІХ ст. в Росії публікується низка книг авторів з теорії «малої війни» – наприклад І. Гогель «Правила малой войны» (Санкт-Петербург, 1818 р.), теорія малої війни була одним з розділів офіцерського іспиту.

Теоретичне обґрунтування партизанської бойової діяльності отримало поширення у науковій та військово-історичній літературі, яку сьогодні можна ствердно згрупувати в окремий специфічний тип письмового джерела. Враховуючи обсяг матеріалу використаного в написанні теоретичних праць, час їх написання та публікації, і особистий приклад та

переживання автора, який став активним учасником подібної боротьби, такий джерельний історичний матеріал слід винести в окрему групу мемуарного військово-теоретичного історичного джерела.

Серед подібних теоретичних творів варто назвати опубліковану 1858 р. працю генерал-майора Н. Голіцина «Про партизанські дії у великих розмірах, приведені до правильної системи та застосовані у дії армій загалом і російській зокрема» [5]. В ній викладено питання стратегії партизанської війни та захисту тилу від партизанських дій супротивника: «... несомненно, что нам, принадлежит честь первого употребления партизанских действий в таких обширных размерах в связи с действиями армии и наибольшего участия в них партизанских отрядов как по числу, так и по их количеству и, наконец, направления этих действий к прямой истинной цели – на сообщения неприятеля...». Питання партизанської війни знайшли відображення також у теоретичних працях західних військових дослідників К. Клаузевіца [6] та Г. Жоміні [7]. У 1894 р. вийшла друком теоретична розробка В. Клембовського, яка отримала популярність та широке застосування в роки війни у Росії на початку ХХ ст. [8].

Політичні події історичної ваги після подій в листопаді 1917 р. призвели до кардинальних змін в концептуальному підході до ведення збройної боротьби в тилу противника. На першому етапі радянського періоду розвиток теорії і практики спеціальних дій характеризувався наявністю двох підходів: класового і військово-професійного. В основу класового підходу до партизанської війни було покладено розуміння В. Леніном цієї форми збройної боротьби [9]. Характеризуючи партизанство як соціально-політичний прояв невдоволення населення, В. Ленін говорив: «Партизанські виступи не помста, а повноцінні військові дії. Вони мало схожі на авантюру, як набіги мисливських дружин в тилу ворожої армії під час затишшя на головному полі битви, несхожі на боротьбу дуелянтів і змовників. Партизанські дії бойових дружин ... безсумнівно пов'язані з настроєм мас найбільш явним чином. Партизанські дії бойових дружин безпосередньо готують бойових керівників мас. Партизанські дії бойових дружин тепер не тільки не є результатом зневіри у повстанні або неможливості повстання, а, навпаки, є необхідною складовою повстання, що відбувається» [10].

Військово-професійний підхід розвитку теорії та практики спеціальних дій висловлювався поглядами генералів і офіцерів старої армії, які перейшли на бік Червоної Армії. Суть його полягала у визнанні стратегічної важливості партизанських дій військ, необхідності централізованого управління партизанськими загонами, які діють в тилу противника, формування відповідних частин, що мають спеціальне озброєння та спорядження. В результаті в січні 1918 р. при оперативному відділі Народного комісаріату у військових справах було створено Центральний штаб партизанських загонів. Досвід партизанської боротьби знайшов відображення в «Польовому статуті РККА» 1918 р. у першій частині «Маневрена війна», де самостійним розділом були викладені вказівки з підготовки і ведення партизанських дій [11].

У 1920-1930-ті рр. в СРСР продовжується розробка теорії диверсійно-партизанської війни. У військовій доктрині М. Фрунзе застосовував термін мала війна як синонім партизанської війни. Досвід партизанської війни, накопичений в 1910-1920-і рр. російською армією був розвинений радянськими військовими теоретиками і покладений в основу військової доктрини. В умовах світової війни при постійній загрозі нападу партизанські формування могли зіграти велику роль у забезпеченні безпеки. До 1933 р. військові теоретики й політичне керівництво СРСР були впевнені, що в майбутній війні з її маневреними операціями велика роль належатиме партизанським діям, для чого треба організувати і підготувати їх проведення в самому широкому масштабі. Організацією підготовки збройних сил країни до ведення партизанської війни, що широко розгорнулася в СРСР в 1922-1932 рр. займався М. Фрунзе.

Для можливості такої війни та її успіху, за свідченнями військових теоретиків на яких будував військову доктрину М. Фрунзе, в першу чергу необхідна низка таких факторів як

соціально-політичні, економічні, військові, технічні та природно-географічні. Ці фактори за своєю суттю діляться на об'єктивні та суб'єктивні, що залежать від складу партизанського з'єднання, ступеню його підготовки та оснащеності, якості органів керівництва партизанськими силами. Політична обстановка є ключовим фактором у виникненні й розгортанні партизанської війни. Сутність політичної ситуації полягає у відношенні населення до партизан та супротивника, у можливості народу брати участь у боротьбі з ворогом та наданні допомоги партизанам. Лави партизан поповнювали лише представники лояльного народу. Дезорганізація тилу супротивника, як свідчать теоретичні розробки, стала головним завданням радянських партизанів в роки Великої Вітчизняної війни.

В липні 1921 р. була опублікована стаття М. Фрунзе «Единая военная доктрина и Красная Армия». У ній автор підкреслював важливе значення організації оборони країни шляхом підготовки до ведення партизанської війни: « ... если государство уделит этому достаточно серьезное внимание, если подготовка этой «малой войны» будет проводиться систематически и планомерно, то и этим путем можно создать для армии противника такую обстановку, в которой при всех своих технических преимуществах они окажутся бессильными перед сравнительно плохо вооруженным, но полным инициативы, смелым и решительным противником ... » [12].

Обов'язковою умовою успіху «малої війни» на думку М. Фрунзе була завчасна розробка її плану та створення передумов, що забезпечать успіх її широкого розвитку. В її основу було покладена ленінська теза про те, що «партизанські виступи не помста, а військові дії». М. Фрунзе сформулював норми і умови ведення партизанської війни: « ... способы и формы ведения войны не всегда одинаковы. Они меняются в зависимости от условий развития и прежде всего от развития производства. Военная тактика в первую очередь зависит от уровня военной техники. Второе средство борьбы с техническим превосходством армии противника мы видим в подготовке партизанской войны на территориях возможных театров военных действий. Но обязательным условием плодотворности идеи малой войны является, повторяю, заблаговременная разработка ее плана и создание всех данных, обеспечивающих ее широкое развитие. Отсюда задачей нашего Генерального Штаба должна стать разработка идеи малой войны ... » [12].

В межах роботи над теорією партизанської війни з'являється в 1931 р. робота М. Дробова «Мала війна: партизанство і диверсії», де узагальнив думки військово-політичного керівництва країни про методи ведення малої війни. З іншого боку при створенні своєї книги він використав попередні роботи теоретиків цієї тактики І. Вуїча [13], В. Балки, Ф. Гершельмана [14], В. Клембовського, Д. Давидова.

Своє бачення партизанських дій Ф. Гершельман пояснив у своїй теоретичній розробці в розділі «О партизанских действиях кавалерии»: « ... причину этому надобно искать не в том, что этот вид боевой службы кавалерии есть нечто новое, но скорее в том, что он приобретает в наше время лишь большее относительное значение. Мы, в свою очередь, отвергаем и самую возможность какой бы то ни было системы партизанских действий, потому, во-первых, что та или другая форма партизанских действий, характер партизанской войны вполне будет зависеть в каждом случае от той обстановки, в которой ведется война, а стало быть тут общей системы и быть не может. Нам кажется, что системы Давыдова и князя Голицына отвечают лишь частному случаю, может быть, одной известной обстановке, но далеко не всем, и ближе всего отвечают обстановке Отечественной войны, которая и послужила главным основанием для исследований. ... партизанские действия, как всякие действия в тылу противника, слишком чувствительны к влиянию ближайшей окружающей их обстановки. В силу всего этого нам кажется невозможным установить раз навсегда для партизанских действий какую-либо систему действий.

Партизанская война имеет главной целью: парализовать все жизненные отправления неприятельской армии, т.е. лишить ее средств для продолжения военных действий, истребляя самый источник жизни и силы неприятельской армии.

Малая война имеет с главными операциями только тактическую связь, тогда как партизанские действия имеют с главными операциями армии связь стратегическую. Партизанские действия имеют чисто стратегическое значение.

Народная война составляет средство вполне самостоятельное, совсем отдельное от партизанской войны. Два эти средства могут существовать рядом, могут находиться в связи одно с другим, — тем не менее, они никогда не сливаются, и каждое из них, все-таки, всегда останется вполне самостоятельным, не похожим на другое ... » [14].

Автор у своїх теоретичних роздумах чітко розмежує два види «малої війни» — партизанська війна та народна війна. Партизанська війна характеризується підготовкою необхідних військових кадрів та матеріальних ресурсів для виконання поставлених завдань. Партизанська війна має стратегічне значення для ходу воєнних дій та перемоги і направлена на паралізацію ворожої армії у власному тилу, знищуючи життєве джерело забезпечення ворожої армії.

У своїх спогадах теорію партизанської війни розвинув В. Клембовський визначивши детальний опис форм діяльності партизана, структури та тактичних завдань партизанських формувань: « ... партизанами називаються легкі отряди, бросившие связь с армией на более или менее продолжительное время и направленные на фланги и тыл противника с целью нанесения ему там возможно большего материального и нравственного ущерба. Затрудняя жизненные и боевые отправления неприятельской армии, т.е. поселяя беспорядок и замешательство на ее сообщениях, прекращая подвоз запасов с тыла, пресекая связь между отдельно действующими частями и вынуждая противника к выделению значительных сил для противодействия, партизаны могут оказать этим большое влияние на исход главных операций.

Отличительной черной партизанских действий служит полная самостоятельность начальников партизанских отрядов. Попутно с разрешением поставленной ему задачи партизан не только может, но и должен пользоваться каждым случаем нанесения вреда противнику всеми зависящими от него мерами. Нанесение непосредственного вреда неприятелю — таков существенный признак партизанских действий ... » [15].

Автор характеризує партизанську війну виокремлюючи малу та народну. Малою війною визначає рейдові та диверсійні бойові дії з повним забезпеченням партизан необхідним спорядженням для виконання конкретної операції. Народною є війна, що ведеться населенням без дотримання будь-яких правил та теорій військових дій. Називає подібні народні формування бандою, що не підпорядковується жодному керівництву.

«Отличия партизанской войны от малой и народной:

1. Малая война обнимает ряд частных действий, подчиненных известным правилам (прикрыть транспорт, произвести фуражировку). Исполнитель не имеет права уклоняться от данного поручения даже для попутного достижения цели, кажущейся ему более важной. Совокупность действий партизан в руках главнокомандующего, хотя и второстепенное, однако немаловажное средство для достижения конечной цели операций, и не может быть причислена к малой войне; последняя относится к первой, как часть к целому ... связь, которая должна существовать между партизанскими действиями и операциями армии.

2. Есть еще одно важное отличие между малой войной и партизанскими действиями: первая обнимает в равной степени наступление и упорную оборону. Отличительной же чертой партизанских действий служит их, почти исключительно, наступательный характер. Если же надежды на победу нет, партизан, не принимая боя, поспешно отступает, стараясь отделаться от преследования противника.

3. Существенное отличие партизанской войны от народной: народная война, в противоположность партизанской, не подчиняется никаким правилам и ведется населением на свой страх и риск, без всякой связи с действиями армии.

4. Партизан — свободная птица; член же народной банды прикован к своему родному месту, защищает свой очаг и требует от него удаления от последнего — невозможно ...».

Військовий теоретик В. Клембовський формулює конкретні форми народної боротьби на основі партизанської діяльності. Базовою умовою успіху такого виду боротьби він називає підтримку населення діючої армії та умов в яких поставлені завдання повинні бути виконані.

«Партизанские действия могут быть применены в двух различных формах:

1) Отдельные, периодические наезды на тыл противника сравнительно сильных отрядов, могущих достигнуть в короткое время решительных результатов — такова первая форма выполнения партизанских действий, которую можно назвать набегами.

2) Вторая форма выполнения партизанских действий, которую можно назвать поисками: мелкие партии, надолго врывающиеся в сообщения противника и медленно, но беспрерывно высасывающие его кровь и жизненные соки.

Применение той или другой формы развития партизанских действий зависит, во-первых, от отношения населения к нашим войскам, а во-вторых, от времени, предоставленного партизану для достижения известной цели. Военная история дает много примеров более грандиозных набегов, как по силе отрядов, так и по важности достигнутых результатов ... » [16].

Теорія партизанських дій отримує подальший розвиток з урахуванням досвіду «червоного і білого партизанства», аналізу зарубіжних теоретичних розробок. У цьому плані становить інтерес нарис П. Каратигіна виданий у Харкові в 1924 р.[17]. У подальшому комбриг П. Каратигін, заступник начальника розвідвідділу Українського військового округу, продовжив роботу в обраному напрямі. Відзначаючи, що розробками інструкцій з партизанських дій активно займаються французи і поляки, комбриг приходять до думки, що в століття машинізації армії перед партизанськими діями відкриваються нові горизонти, а це викликає до життя нову тактику. Він зазначає: «Это будет тактика, построенная на определенных моментах, вполне приемлемая и для регулярных войск ...

... борьба с тылом – дело партизан, независимо от их типа. Не надо удивляться, если в будущем цели операций будут определяться по рубежам тыла, и это будет вполне естественным, когда чрезмерное развитие техники придает войне характер состязания тылов через посредство армий фронтов ...

... партизаны, как разрушители тыла, займут свое должное место в будущих войнах. Борьба эта должна принять организованный характер и иметь полную связь с операциями армии... Партизаны, как самостоятельно действующая сила, являются вспомогательным средством борьбы; партизанство же, планомерно организованное, особенно при наличии армии, является уже могучей силой, является частью той же армии, действующей на наивыгоднейших направлениях ... ».

Особлива ж заслуга П. Каратигіна полягає в тому, що він, відштовхуючись від попередніх досліджень, простеживши процес навернення червоних партизанських загонів в регулярну армію в період 1920-х рр. і можливість переходу останніх до партизанських дій, дійшов до висновку про те, що поняття «партизани» треба розуміти ширше і розглядати не як випадковий і переважно народний прийом боротьби, а як характерне соціальне явище, що має свої закономірності розвитку.

Військовий теоретик, заступник головного керівника військових академій РСЧА з питань стратегії О. Свечін, у своїй роботі 1927 р. визнавав, що партизанство має, безумовно, широку перспективу і може надати чималий вплив на шальки терезів майбутньої війни [18]. Зараховуючи партизан в збройні сили держави, автор відділяв їх від регулярної армії, ставлячи на провідне місце ставлення збройних сил до виконавчої влади держави: «Регулярные войска являются беспрекословными исполнителями приказов исполнительной власти. Положение партизан можно охарактеризовать понятием попутчика». Теоретик стверджував, що «за последнее столетие роль партизан уменьшилась до самых скромных размеров потому, что всеобщая воинская повинность оставляла ничтожный материал для вербовки партизанских отрядов». Іншими словами, класовість і національний характер партизанства не могли служити підставою для зменшення його до самих скромних розмірів. Свечін О. у своїй роботі показував, що зі зменшенням чисельності регулярних військ,

зростанням їх професіоналізму зростає роль партизан. Було б великою помилкою, переоцінюючи можливості та значення партизан, послаблювати увагу до підготовки організованої збройної сили. Ще більшою помилкою було б, на думку автора, забувати, що у війні з загостренням класових та національних протиріч партизани можуть стати небезпечними. «Все, что есть ценного в их рядах, необходимо возможно скорее охватить рамками регулярной организации».

Спираючись на теорії попередників, М. Дробов під малою війною розумів бойові дії на території, контрольованій противником у двох формах: партизанство і диверсії. Партизанство як партизанство-повстанство і партизанство військового типу. Диверсії класифікував на економічні, політичні, військові та терористичні та вважав, що мала війна є перехідним етапом (підготовкою) до широкомасштабної війни. Теоретик військової партизанської тактики М. Дробов вважає, що «малу війну можна ... визначити як імпровізовані активні дії невеликих (порівняно з регулярною армією) загонів, організованих населенням, армією, урядом або партією в особливому для кожного випадку типу для нанесення своєму супротивникові безпосереднього матеріального чи іншого збитку усюди, де це можливо, і всіма доступними їм засобами» [19].

Проблематика і вироблення шляхів реалізації партизанської боротьби в тилу німецьких військ в роки Другої світової війни знайшла відображення у багатьох спогадах учасників. Загалом можна навести такі оцінки: «Історія воєн не знає жодного прикладу, коли партизанський рух відіграв би таку роль, яку він зіграв в останній світовій війні, – змушений визнати колишній генерал-полковник гітлерівської армії Лотар Рендулич. – За своїми розмірами він став зовсім новим у військовому мистецтві. З того впливу, яке він зробив на фронтові війська, на проблеми постачання, роботу тилу і управління в окупованих районах, він став частиною поняття тотальної війни» [20].

Генерал німецької армії Гейнц Гудеріан, який обіймав посади командувача 2-ї танкової групи, а потім начальника Генерального штабу сухопутних військ Німеччини, свідчить, що «у міру того, як війна набувала затяжного характеру, а бої на фронті ставали все більш наполегливими, партизанська війна стала справжнім бичем, сильно впливаючи на моральний дух фронтових солдатів» [21]. Цю тезу підтверджують і англійські дослідники Ч. Діксон і О. Гейльбрунн: «Втрати, яких зазнала німецька армія від малої партизанської війни, не можна визначити тільки кількістю вбитих і поранених, кількістю знищених набоїв і складів. До цього слід додати втрату німецькою армією боєздатності та ударної сили, значення якої важко оцінити в цифрах» [22].

Ще більш яскраво характеризує важливість партизанщини Дж. Фуллер: «У Росії партизани, число яких постійно зростало, вселяли жах у серця німецьких солдатів, розкиданих по нескінченній лінії. На величезних просторах, через які проходили комунікації, партизанські загони грали таку ж роль, як і зграї підводних човнів в Атлантичному океані» [23]. Тактика партизанської боротьби є складовою частиною військового мистецтва, що охоплює теорію й практику підготовки та ведення бойових дій окремими частинами та підрозділами різноманітних видів збройних сил та родів військ. У партизанській боротьбі відсутня більшість елементів загальновійськового бою, а загальновійськова тактика взагалі неприпустима. Партизанська тактика витікає з переваги супротивника у силах і засобах. Тож, щоб не бути передчасно розгромленими партизани застосовують саме таку тактику, яка в незалежності від чисельності та сили супротивника сприятиме здійсненню стратегічних замислів визвольного руху.

В радянській мемуарній та теоретичній літературі радянський партизансько-підпільний рух років війни розглядався як всенародна боротьба громадян, що не підкорилися німецьким окупантам. Радянські громадяни масово йшли у партизани, хто залишався в містах і селах проводили підпільну боротьбу, або організовували забезпечення партизан (продовольство, медикаменти, зброя, боєприпаси, лікування). Так, трактували партизанство не лише комуністичні ідеологи і вчені-історики, але й лідери партизанського руху років Великої Вітчизняної війни Д. Медведєв, І. Старінов, С. Ковпак, О. Федоров, П. Вершигора,

С. Морозов, Є. Березняк, підтвердження таких тез знаходимо у їхніх спогадах. Інші думки сприймалися підступом і провокаціями.

Повний ідеологічний контроль, який в різні роки мав чіткі рівні уваги, не зміг захистити авторів науково-теоретичних розробок. Нову військову доктрину було сформульовано в кінці 1930-х рр., а представників старого покоління поступово усунуто або репресовано. Побоювання партизанства як засобу, за допомогою якого можна підірвати державну ситуацію і політичну систему спонукало Й. Сталіна ліквідувати партизанські кадри і згорнути підготовчі до партизанської боротьби заходи напередодні війни. Після закінчення війни мемуари та спогади керівних кадрів і простих партизан використовували переважно в ідеологічному плані для міфологізації окремих історичних сторінок Руху Опору в роки війни. Суворі цензура радянського періоду наклала відбиток на інформативність мемуарів як історичного джерела, аналіз інформативності яких необхідно проводити з урахуванням ідеологічного впливу.

Необхідно зауважити, що партизанство та підпілля років Великої Вітчизняної війни були масовим явищем. За своєю метою вони були направлені проти окупаційної німецької влади та військових частин Вермахту. Хоча більшість партизанських та підпільних загонів не відповідали вимогам до військових формувань, мали низьку з точки зору фахових військових та економічних розрахунків на їх утримання, бойову ефективність, вони відіграли важливу роль у мобілізації населення України задля перемоги, дезорганізуючи тиллові комунікації ворога, допомагали військовим частинам Червоної Армії у вирішальні моменти найбільших битв років Другої світової війни.

Крім того, уважне дослідження тактичних прийомів ведення бойових дій має високу інформативність як історичне джерело з історії радянського Руху Опору. Такі особливості партизанського військового мистецтва як етапність у формуванні загонів, налагодження їх повноцінного забезпечення та безпосереднє ведення бойових дій за принципом тактики «бий-втікай» дають можливість уявити усі аспекти партизанської життєдіяльності, виявити соціальні аспекти функціонування загонів, з'ясувати методи боротьби з ворогом. На відміну від регулярних збройних формувань зміна етапної послідовності може привести до фатальних наслідків для всього загону.

Мемуарна література як джерело служить важливим історичним матеріалом, специфічним документальним свідченням за умови реалізації визначених для такого виду письмового історичного джерела прийомів критичного аналізу. Джерелознавчій експертизі піддається з'ясування справжності мемуарного пам'ятника, його приналежність автору, якому він приписується, його достовірність. При вирішенні питання про достовірність мемуарів слід брати до уваги особливості автора мемуарів: пам'ять, увага, тип сприйняття, характер і умови праці, доступність до користування іншими офіційними джерелами в написанні праці. Під час аналізу пам'ятки необхідно враховувати допустимі помилки пам'яті мемуариста, стійкість її залежно від тривалості проміжку часу, що відокремлює момент вчинення або спостереження події її письмової фіксації, можливість коригування і поповнення інформацією з інших джерел. Таким чином, мемуари представляють тип письмових історичних джерел, що несуть відомості не лише про конкретні події, а й відображають напрями громадської думки тієї чи іншої епохи. Разом з тим мемуарна література несе суб'єктивний характер, основним джерелом якої є пам'ять автора.

РЕЗЮМЕ

Источники личного происхождения составляют отдельную группу письменных исторических источников. Информативность мемуарной литературы как личного исторического источника в рамках исследования источниковедческого аспекта советского партизанского и подпольного движения в годы войны представляет кроме фактов и событий субъективные оценки и эмоциональные характеристики. Такое историческое источник выступает специфическим документальным свидетельством при реализации определенных для такого вида письменного исторического источника приемов критического

анализа. Источниковедческой экспертизе подвергается выяснения подлинности мемуарного памятника, его принадлежность автору, которому он приписывается его достоверность.

Ключевые слова: мемуары, воспоминания, военно-теоретические труды, исторический источник, партизанское и подпольное движение.

SUMMARY

Sources of personal origin constitute a separate group of written historical sources. Informational content personal memoirs as a historical source for the study of source aspect of the Soviet partisan and underground movement during the war, is in addition to the facts and subjective assessments of events and emotional characteristics. This historical source advocates specific documentary evidence of the implementation defined for this type of written historical source of critical analysis techniques. Source-examination exposed determine the authenticity of the memoir of the monument, it belongs to the author, which he attributed to his credibility.

Keywords: memoirs, military-theoretical works, historical source, partisan underground movement.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории: Учеб. пособие [Текст] / И.Н. Данилевский, В.В. Кабанов, О.М. Медушевская, М.Ф. Румянцева. – М.: РГГУ, 1998. – 702 с.
2. Джерелознавство історії Української РСР [Текст] / В.М. Довгопол, М.А. Литвиненко, Р.Д. Лях. – К.: Вища школа, 1986. – 238 с.
3. Прозоровский А. А. Записки генерал-фельдмаршала князя Александра Александровича Прозоровского (1756–1776). — М.: АНО «Редакция альманаха «Российский Архив»», 2003. — 784 с. – С. 702–704.
4. Давыдов Д.В. Военные записки. – М.: Воениздат, 1982. – 358 с. – С. 292.
5. Голицын Н.С. О партизанских действиях в больших размерах, приведенных в правильную систему и примененных к действиям армий вообще и наших русских в особенности. – С.-Петербург, «Военный сборник», 1859. – т. 8 - № 7. – С. 38.
6. Клаузевиц К. О войне. – М.: Госвоениздат, 1934.
7. Жомини Г. В. Аналитический обзор главных соображений военного искусства, и об отношениях оных с политикой государств. — СПб.: Тип. путей сообщений и публичных зданий, 1840.
8. Клембовский В.Н. Партизанские действия. Опыт руководства. – С.-Петербург, (1919).
9. Ленин В.И. Партизанская война. ПСС, изд. 5-е. Т. 14. – М., 1960. – С. 7-8.
10. Ленин В.И. Современное положение России и тактика рабочей партии. – ПСС, 5-ое издание, т.12. – С. 181.
11. Полевой устав Рабоче-Крестьянской Красной Армии ч. 1 — Маневренная война (утвержден постановлением ВЦИК от 22 декабря 1918 г., объявлен приказом РВСР от 15 февраля 1919 г. № 307)
12. Фрунзе М.В. Единая военная доктрина и Красная армия. М., 1921. – С. 25.
13. Вуич И. В. Малая война. – С.-Петербург 1850. – 264 с.
14. Гершельман Ф. К. Партизанская война (исследование). – С.-Петербург, 1885. – 423с.
15. Клембовский В.Н. Партизанские действия. Опыт руководства. – С.-Петербург, 1919.
16. Там само.
17. Каратыгин П. Партизанство. Начальный опыт тактического исследования. Издание штаба УВО. Харьков, 1924.
18. Свечин А. Стратегия. 2-е изд. Военный вестник, 1927.
19. Дробов М.А. Малая война, партизанство и диверсии. – М.: Альманах «Вымпел», 1998. – С. 43.
20. Итоги второй мировой войны. М., 1967. – С. 135.

21. Гудериан Г. Воспоминания солдата. М., 1954. – С. 135.
22. Диксон Ч., Гейльбрунн О. Коммунистические партизанские действия. – М., 1954. – С. 332.
23. Фуллер Дж. Вторая мировая война 1939 - 1945 гг. – М., 1956. – С. 135.